

Region Andaluzji w różnych formach turystyki kulturowej

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, dziedzictwo kulturowe, formy turystyki kulturowej, Hiszpania, Andaluzja

Streszczenie

Celem artykułu jest przybliżenie Andaluzji jako popularnego regionu turystycznego południowej Hiszpanii. Rozważania dotyczą definiowania regionu w kontekście turystyki kulturowej, natomiast jego charakterystyka obejmuje dane geograficzno-administracyjne oraz uwarunkowania dla rozwoju różnych form turystyki, przede wszystkim tych dotyczących turystyki kulturowej. Szczególnie przybliżone zostały te, które zgodnie z teorią hiszpańską, stanowią jej podstawowe odłamy. Są nimi: turystyka dziedzictwa historycznego, turystyka muzealna, turystyka eventowa oraz turystyka kulturowa po szlakach. Poza przedstawieniem danych statystycznych obrazujących popularność oraz ewolucję zainteresowania wśród turystów Andaluzją, publikacja dostarczyć ma także cenne informacje krajoznawcze nt. najważniejszych atrakcji kulturowych regionu.

Wstęp

Działania promocyjne Andaluzji w drugiej połowie XX. wieku lansujące ten region jako raj dla spragnionych słońca i plaży turystów zbudowały jego wyraźny i trudny do zastąpienia wizerunek. Stał się on jednym z głównych regionów wypoczynkowych w basenie Morza Śródziemnego, a wtórowały mu inne popularne prowincje Hiszpanii: Baleary, Walencja czy Katalonia. Przyczyn tego stanu rzeczy szukać trzeba w rozwoju i dywersyfikacji bazy noclegowej, wzrostu znaczenia czarterowych połączeń lotniczych oraz przede wszystkim w atrakcyjnym kursie pesety na początku lat 90. ubiegłego wieku. To właśnie on, wg ekspertów z Uniwersytetu w Sewilli, był powodem nieoczekiwanego zwiększenia natężenia ruchu turystycznego na półwyspie Iberyjskim, a w konsekwencji uplasowania się Hiszpanii w czołówce destynacji turystycznych Europy [Buitrago Esquinas E.M., 1997]. W roku 1993 była ona niekwestionowanym liderem wśród kierunków turystyki przyjazdowej o 17,6% udziale w rynku. Było to o ponad 4 punkty procentowe więcej niż będące drugie w tym rankingu Włochy. Podczas gdy byliśmy świadkami *boomu* turystyki słońca i plaży (El Turismo de Sol y Playa) bogactwo kulturowe Andaluzji spadło na dalszy plan tak w świadomości przyjezdnych jak i wśród organizatorów wypoczynków. Odwiedzanie historycznych miast i zabytków stało się w dużej mierze jedynie dodatkiem pod postacią, oferowanych przez biura podróży, wycieczek fakultatywnych. Celem jednodniowych wypadów plażowiczów stały się przede wszystkim zabytki związane z dziedzictwem al-Andalus - okresu pobytu Maurów na półwyspie Iberyjskim. Zbudowało to w świadomości Europejczyków drugi, po tym wypoczynkowym, obraz Andaluzji jako krainy pełnej orientalnych monumentów. Wzrastające, wraz z globalnym znaczeniem turystyki kulturowej, zainteresowanie nimi zadecydowało o dużej popularności całego regionu wśród wielbicieli tej dyscypliny. Efektem tego jest coroczny wzrost ilości turystów kulturowych przyjeżdżających do Andaluzji. Przeważającą grupę stanowią wśród nich obywatele z Wysp Brytyjskich, z Francji i Niemiec. Największym zainteresowaniem cieszą się natomiast niezmiennie miasta bogate w arabską spuściznę. Turystyka kulturowa zna jednak wiele obliczy, a bogactwo tradycji i kultury omawianego regionu zadowolić może miłośników najróżniejszych z nich. W związku z tym w niniejszym artykule podjęto próbę wyszczególnienia i oceny elementów kulturowych Andaluzji pod kątem różnych form turystyki kulturowej.

Regiony górskie stanowią uzupełnienie andaluzyjskiej mozaiki krajobrazowej. Pasma **Sierra Morena** zahacza o omawianą prowincję jedynie swoimi południowymi stokami, a w większości znajduje się już na obszarze autonomii *Extramadura*. Obszary leżące na południu i na zachodzie regionu leżą w obrębie **Gór Betyckich** – pasma ciągnącego się ok. 600 km na wschód od miasta Kadyks. Przebiega ono niemal przez całą Andaluzję, omijając jedynie prowincję Huelva położoną na zachód od tego miasta. Góry Betyckie, na czele ze znanym pasmem Sierra Nevada, słyną z ośrodków narciarskich i uzdrowisk. Najwyższy szczyt to Mulhacén o wysokości 3478 m.n.p.m. leżący w prowincji Granada, właśnie na terenie wymienionego pasma.

Andaluzja jako region turystyczny.

Każda dziedzina nauki i wiedzy, która w zakresie swoich badań zajmuje się elementami środowiska będzie używać pojęcia regionu i każda z nich będzie definiowała go w nieco inny, odpowiedni zazwyczaj tylko dla swojej problematyki, sposób. Najczęstszym konfliktem na tym polu jest ten między administracyjną i historyczną regionalizacją danego obszaru. Podział na województwa czy prowincję niejednokrotnie nie uwzględnia uwarunkowań i więzi, które od pokoleń łączą lub dzielą dane społeczności. Sami stanęliśmy przed tym problemem w roku 1999, kiedy wchodziła w życie reforma określająca trójstopniowy podział administracyjny i dzieląca terytorium kraju na 16 województw. Chociaż ówczesny rząd kierował się bez wątpienia tak jak nakazuje konstytucja więziami społecznymi, gospodarczymi i kulturowymi³, to nie udało się uniknąć kontrowersji związanych z jego działaniami, uznanymi za dosyć arbitralne. Brano pod uwagę przede wszystkim potrzeby i cele władzy, a nie specyfikę zadań regionalnych. Pominięto utworzenie zespołu miejskiego Warszawy czy diskutowanego obficie Pomorza Środkowego [Jakubek J.K. 2009, s. 10]. Nie uwzględniono więc wspomnianych więzi, pomijając aspekt historyczny. Każdorazowo istnieje ryzyko wywołania wielu problemów i dyskusji kiedy próbujemy definicję danego pojęcia z jednej dziedziny przenieść mechanicznie na inny grunt na którym, metaforyzując, może się ona nie przyjąć.

W najbardziej ogólny sposób możemy zdefiniować region jako „*część przestrzeni o określonych cechach*” [Mazurski K. 2009, s.9]. Charakter tych cech będzie oczywiście różny jak różne będzie badawcze na niego spojrzenie, natomiast ich zestaw będzie charakterystyczny dla określonego miejsca. Uniwersalny słownik języka polskiego proponuje bardziej rozszerzoną definicję traktując region jako „*wydzielony, stosunkowo jednorodny obszar odróżniający się od terenów przyległych określonymi cechami naturalnymi lub nabytymi*” [Dubisz S. 2010, tom 3 s. 910]. Ponadto podaje kilka przykładów sfer, gdzie dokonać możemy regionalizacji. Pierwsza z nich to sfera społeczna, która pozwala wydzielić regiony ze względu na grupy narodowe lub mniejszościowe w nim mieszkające, np. region kurpiowski, region pałucki. Ze względu na inne kryteria wyróżniamy regiony gospodarcze, przemysłowe, miejskie, kulturalne oraz, co także jest uwzględnione w słownikowej definicji, regiony turystyczne.

Samo pojęcie regionu turystycznego, ze względu na wiele osobnych definicji regionu i turystyki, może być równie trudne do wytłumaczenia. Krzysztof Mazurski, biorąc pod uwagę szereg punktów widzenia na powyższe zjawisko, przytacza cztery kryteria według których możemy próbować go zdefiniować [Mazurski K. 2009, s.11]. Są to **kryteria krajoznawcze**, przyjmujące za punkt wyjścia powszechnie znane regionalizacje dokonane właśnie pod kątem krajoznawczym, które mimo, że nie obejmują treści turystycznych mogą stanowić podstawę do ich wdrażania. Każdy obszar jest wliczony w jakiś region w danym podziale, ale brak w nim szerszego kontekstu dotyczącego możliwości i potencjału wykorzystania jego

³ Art. 15, ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, „*Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa*”.

atrakcyjności (np. region kaszubski). Kolejne **kryterium** – wyraźnie **turystyczne** – bierze pod uwagę aktualny poziom ruchu turystycznego, który wraz z główną formą spędzania w nim wolnego czasu jest podstawą jego wytyczenia (np. turystyczny region narciarski). Przy używaniu tego kryterium pomija się niejednokrotnie obszary o dużej atrakcyjności, która jednak nie przekłada się na faktyczną liczbę odwiedzających go osób, ze względu na brak w aktualnej chwili takiej mody czy niedostatek wystarczające infrastruktury. Łącząc regionalizację krajoznawczą z obszarami użytkowanymi turystycznie na nią nałożonymi, uzyskujemy **kryterium krajoznawczo-turystyczne**, które jest niczym innym jak rozszerzeniem standardowej regionalizacji o wzmianki na temat faktycznego ruchu turystycznego (np. turystyczny region kaszubski). Ostatnim natomiast będzie **kryterium atrakcyjności turystycznej obszaru** wynikające z analizy znajdujących się w nim obiektów oraz elementów krajoznawczych, które mogą stanowić magnes dla ruchu turystycznego. Kryterium to przyjmuje, w przeciwieństwie do tego wyraźnie turystycznego, istnienie regionu turystycznego, w którym brak osób go odwiedzających, ale który ma potencjał rozwoju w tym kierunku (np. postindustrialny region Zagłębia Ruhry).

Traktując jednak powyższe rozważania tylko jako bardziej złożone podejście do omawianego pojęcia możemy skupić się na tych propozycjach, które określają go w sposób krótszy i bardziej konkretny. Ten sam autor, skłaniając się ku ostatniemu z wymienionych kryteriów, proponuje ogólną definicję według której region turystyczny to „*część przestrzeni fizycznej objęta lub mogąca być objęta ruchem turystycznym*”. [Mazurski K. 2009, s.7] Ponownie zatem istotne jest to, że nie musi zaistnieć faktyczna obecność turystów aby uznać dany region za interesujący dla nich. Wspomniany już region turystyczny Zagłębia Ruhry został takowym okrzyknięty zanim zaczęto postrzegać jego walory kulturowe i co za tym idzie turystyczne. Analogicznie możemy nawiązać do postindustrialnych obszarów na terenach Polski. Zalewane tereny odkrywkowe w okolicach Sandomierza czy kończące się złoza na ziemi konińskiej są w założeniu przyszłymi regionami turystycznymi, a takie ich określenie ukierunkowuje ich dalszy rozwój i rewitalizację. W takim samym, aczkolwiek rozszerzonym rozumieniu, regionem turystycznym jest wszechświat, który niewątpliwie jest interesujący, który mógłby być atrakcją turystyczną, ale który ze względu na ograniczone możliwości nie jest odwiedzany, chociaż i tego przejawy w śladowych ilościach już zanotowano.

Jeżeli jednak ominiemy definiowanie regionu turystycznego pod kątem jego potencjału, a skupimy się na istniejącym stanie rzeczy i na dostępności infrastruktury sprzyjającej organizacji ruchu turystycznego to będzie to, tak jak podaje słownik terminów związanych z turystyką i hotelarstwem: „*teren pełniący funkcję turystyczną o zespole w miarę jednorodnych walorów turystycznych, dobrze przygotowanych do przyjmowania turystów(...)*” [Nowakowski M. 2001, s.51]. Jego dalszych podziałów dokonywać możemy pod kątem rodzaju aktywności turystycznej w nim podejmowanych. W tym kontekście Andaluzję zakwalifikować możemy jako:

- **Region turystyki wypoczynkowej** (*Turismo de sol y playa*) - Najbardziej znana i pożądana forma turystyki w Andaluzji, która jednocześnie kreuje dużą liczbę miejsc noclegowych i innych podmiotów infrastruktury turystycznej (centra rekreacyjne, wypożyczalnie sprzętu plażowego i rekreacyjnego, gastronomia). Rozwijają się na całej długości wybrzeża autonomii, szczególnie na obszarze *Costa del Sol* w granicach prowincji *Cádiz*, *Málaga* i *Granada*. Najbardziej znane ośrodki wypoczynkowe to: *Estepona*, *Marbella*, *Málaga*, *Nerja*, *Almuñecar* i *Salobreña*.

Plaża w miejscowości Salobreña;

Fot. Przemysław Buryan

- **Region turystyki przyrodniczej** (*Turismo de naturaleza*) – Turyści z tej kategorii szukają w Andaluzji malowniczych miejsc, widoków i osobliwości natury. W regionie znajduje się ponad 80 chronionych obszarów, które łącznie zajmują ok. 17% jego powierzchni. Najbardziej znanym parkiem jest *El Parque Doñana* wpisany na listę biosfery UNESCO. Pozostałe, które cieszą się dużą popularnością, to regiony *Cabo de Gata* (Almería), *La Sierra de Grazalema* (Cádiz) i *Sierra Nevada* (Granada).
- **Region turystyki wiejskiej** (*Turismo rural*) – Forma coraz bardziej popularna nie tylko w Andaluzji, ale i na całym Półwyspie Iberyjskim. Ciche, tradycyjne wioski jak i piękny krajobraz przyciąga turystów, którzy chcą poznać wiejski styl życia i odpocząć od zgiełku miast. Promując swój ekologiczny charakter Andaluzjczycy podejmują szereg działań, które przybliżyć mają urok ich rodzinnej wioski. Najbardziej znaną inicjatywą tego rodzaju jest coroczne wybieranie najpiękniejszej wioski na terenie autonomii.

Krajobraz gajów oliwnych w prowincji Jaén

fot. Przemysław Buryan

- **Region turystyki biznesowej** (*Turismo de negocios*) – Andaluzja chociaż nie jest miejscem popularnym na mapie turystyki biznesowej jest coraz częściej wybierana przez organizatorów tego typu wyjazdów. Powodem tego jest szeroka oferta rekreacyjna i kulturalna, która może zostać zaproponowana gościom przy okazji wyjazdów służbowych. Miasta, które zdecydowanie przewodzą w tej kategorii to oczywiście te, które mogą cieszyć się obecnością międzynarodowego portu lotniczego – Sewilla i Malaga.
- **Region turystyki kwalifikowanej** (*Turismo deportivo*) – Dzięki idealnym warunkom naturalnym Andaluzja jest atrakcyjna dla miłośników najróżniejszych dyscyplin sportu. Region zadowoli pasjonatów pieszych wędrówek, wycieczek rowerowych oraz miłośników sportów wodnych. Najpopularniejsze w regionie jest uprawianie windsurfingu którego amatorzy, dzięki oceanicznemu wybrzeżu Costa de la Luz, mogą być spokojni o warunki pogodowe (*Tarifa*), narciarstwa, które rzadko kiedy można praktykować w tak śródziemnomorskiej atmosferze (*Sierra Nevada*) oraz golfa, na który postawiły władze Andaluzji rozwijając szeroką infrastrukturę i promocję tej szlachetnej dyscypliny.



Górujące nad Granadą stoki Sierra Nevady

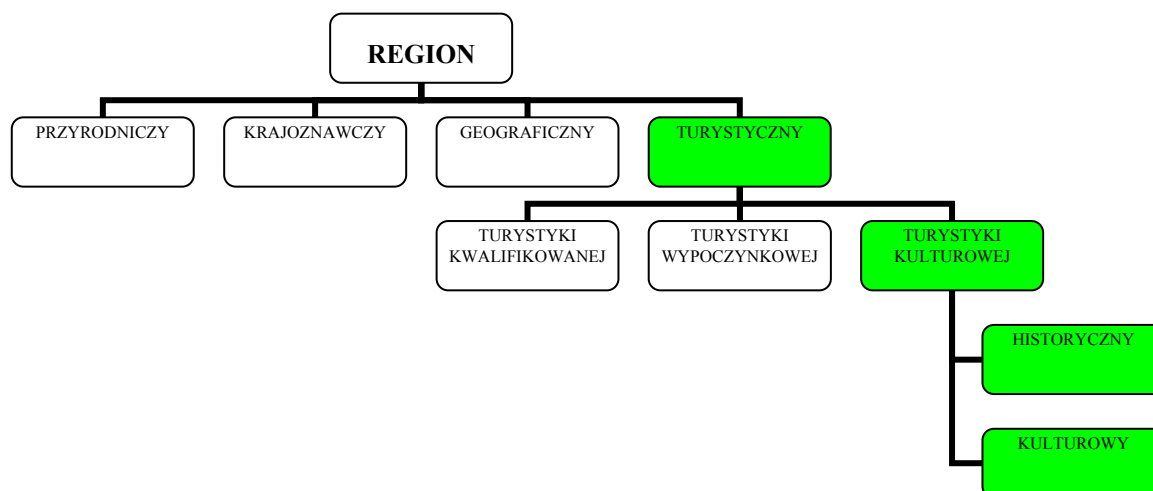
Fot. Przemysław Buryan

- **Region turystyki uzdrowiskowej** (*Turismo balneario*) – Rozwija się głównie w regionie *Alpujarra*, na południowych stokach masywu *Sierra Nevada*. Jest to idealne miejsce dla osób szukających wód mineralnych, fachowej opieki lekarskiej i relaksu. Dodatkowym atutem jest dogodny dojazd z pobliskiej Granady oraz bliskość portu lotniczego. Region jest ponadto miejscem docenianym przez miłośników wędrówek górskich, zarówno tych spokojniejszych jak i bardziej wymagających.

Region turystyki kulturowej

Tworząc definicję regionu turystyki kulturowej połączyć trzeba teorie dotyczące tak samego pojęcia regionalizmu jak i regionu turystycznego z szeroko rozumianym pojęciem kultury. Uważając ją za „*rezultat zbiorowej działalności*” możemy region turystyki kulturowej opisać jako wydzielony obszar przeznaczony i przygotowany do obsługi ruchu turystycznego bogaty w walory będące wynikiem działalności jego mieszkańców. Wyznacznikiem jego wytyczenia powinny być więc uwarunkowania historyczne i kulturowe. Szerzej region turystyki kulturowej opisuje dr Armin Mikos v. Rohrscheidt uważając go za obszar „*historyczny - wyodrębniony na podstawie wspólnych dziejów i wynikających z nich typów więzi społecznych, zwyczajów, tradycji, odrębności językowej, sposobów budowania i/lub ten kulturowy – z wyraźnie dominującymi wspólnymi dla całego obszaru zespołami cech*

kultury duchowej (...) i materialnej” [Mikos v. Rohrscheidt A. 2008, s.167]. Ewolucję pojęcia region turystyki kulturowej od definicji regionu obrazuje poniższy schemat.



W miarę jak wzrasta zainteresowanie i popularność danej dziedziny zwiększa się liczba jej badaczy i miłośników. To natomiast pociąga za sobą tworzenie konkretnych jej form, które spełniają już bardziej skonkretyzowane zainteresowania odbiorców. Nie inaczej jest z turystką kulturową. Jej szybki rozwój i prowadzone badania doprowadziły na podstawie charakteru materialnych i niematerialnych dóbr kulturowych do wyszczególnienia jej rodzajów. Dzisiaj analizując dorobek kulturowy danego regionu możemy sprecyzować do uprawiania jakich form turystyki kulturowej będzie on predysponowany. Pierwotną formą turystyki kulturowej była, i wciąż na niektórych obszarach jest, kompilacja najróżniejszych jej składników. Wskazuje na to dr Mikos v. Rohrscheidt, który odnalazł przejawy takie sytuacji w licznych ofertach biur podróży i wśród turystów indywidualnych [Mikos v. Rohrscheidt A. 2008, s.51]. Dopatruje się on takiego stanu rzeczy przede wszystkim na obszarach z mało rozwiniętą turystyką kulturową. Andaluzję, mimo wielkiego dorobku kulturowego za taki obszar można uznać. Przyczyną tego będzie, opisywany już wcześniej, boom turystyki masowej, która skutecznie przysłoniła i zahamowała rozwój pozostałych jej form. Starając się zmienić istniejący stan rzeczy postanowiliśmy dokonać pieczołowitego przeglądu dóbr kulturowych Andaluzji w celu wyszczególnienia skonkretyzowanych form turystyki kulturowej. Podstawą do ich wyszczególnienia była publikacja pod wspólną redakcją dr Karoliny Buczkowskiej i dr Armina Mikosa v. Rohrscheidt na temat współczesnych form turystyki kulturowej. Zawarty w niej ich spis i charakterystyka posłużyła jako kanon, z którego wybrać postanowiliśmy te, które z powodzeniem mogą rozwinąć się na obszarze Andaluzji. Wsparciem do powyższej pozycji była lista istniejących na terenie Hiszpanii tras kulturowych⁴, wyszczególnionych w pozycji Patrimonio Cultural.

Andaluzja jako region turystyki dziedzictwa kulturowego.

Pierwszą, w ocenie autora, najważniejszą formą turystyki kulturowej w Andaluzji jest turystyka dziedzictwa kulturowego. Często podejmowana nieświadomie, ponieważ dotyczy najbardziej pierwotnej formy kulturowej aktywności turystycznej – zwiedzania zabytków. Do tego stopnia jest to forma pierwotna, że toczą się liczne spory nad jej definiowaniem. W niektórych bowiem kręgach turystyka kulturowa utożsamiana jest tylko i wyłącznie z turystyką dziedzictwa kulturowego co jest rzecz jasna znacznym zawężeniem jej istoty [Iliski R., Ratkowska P. 2009, ss. 59-60]. Dziedzictwo kulturowe zostało sprecyzowane podczas siedemnastej sesji Konferencji Generalnej Organizacji Narodów Zjednoczonych dla

⁴Rutas de turismo cultural, trasy wirtualne istniejące jedynie w nomenklaturze hiszpańskich badaczy turystyki kulturowej.

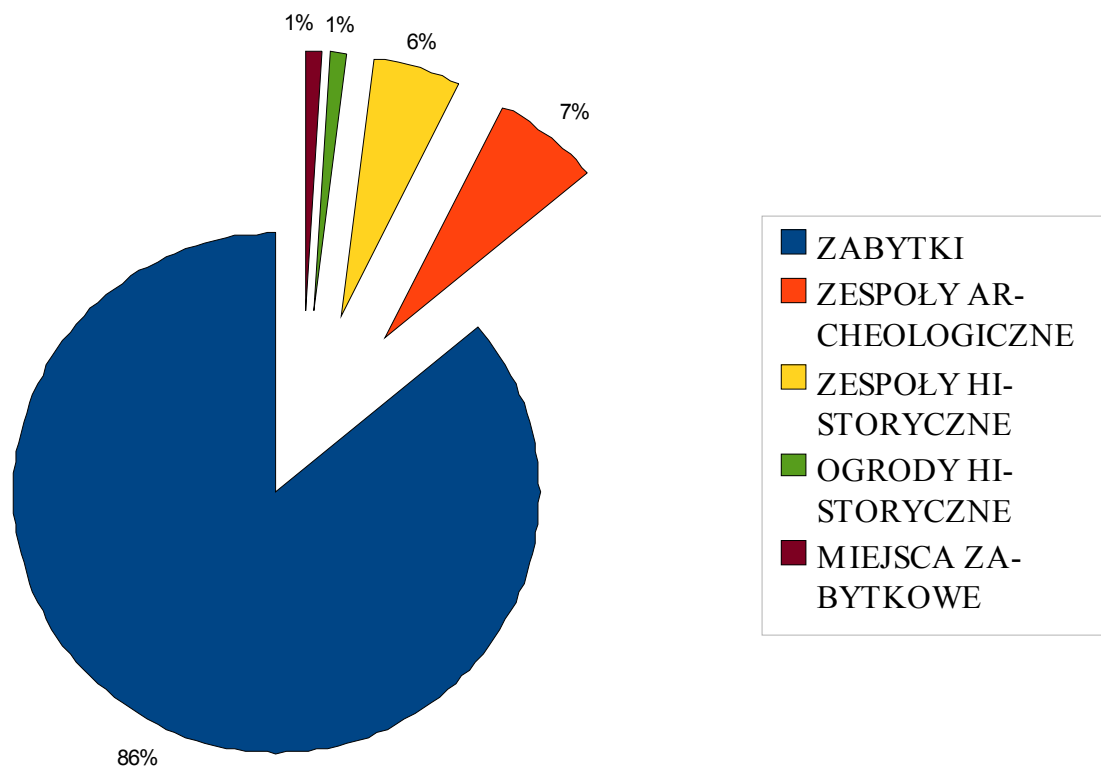
Wychowania, Nauki i Kultury (Paryż, 16.11.1972). Scharakteryzowano je jako zabytki, zespoły i miejsca zabytkowe. Opierając się na ustaleniach Organizacji Narodów Zjednoczonych wyraźnie widać, że turystyka dziedzictwa kulturowego dotyczy tylko i wyłącznie dorobku materialnego tak więc nie może być utożsamiana z turystyką kulturową bowiem jak mówi definicja kultura jest ona „*całościowym materialnym i duchowym dorobkiem ludzkości*” [Dubisz S. 2003, tom 2, s.357]. Po konwencji ONZ definicję dziedzictwa kulturowego zaczęto wprowadzać w życie. W Polsce stało się to mocą dziennika ustaw z dnia 30 września 1976 roku. Hiszpania natomiast przyjęła ustalenia w roku 1985⁵ rozbudowując je za sprawą wyszczególnienia kosztem miejsc zabytkowych *ogrodów historycznych, zespołów archeologicznych i miejsc historycznych* i otrzymując w ten sposób pięć podstawowych grup dóbr materialnych dziedzictwa kulturowego:

- Zabytki (*monumentos*) – Wszystkie dobra nieruchome, na które składają się cenne realizacje architektoniczne, inżynieryjne oraz monumentalna rzeźba, pod warunkiem posiadanych walorów historycznych, artystycznych, naukowych lub społecznych.
- Ogród historyczny (*jardín histórico*) – Ograniczona, stworzona przez człowieka przestrzeń, która zawierając elementy przyrodnicze uzupełnione niejednokrotnie wytworami antropologicznymi, stanowi atrakcję botaniczną oraz zmysłową jednocześnie posiadając znaczenie historyczne.
- Zespół historyczny (*conjunto histórico*) – Zbiór dóbr kulturowych, które tworzą jednostkę powierzchni, historycznie ciągłą lub przerywaną, prezentującą rozwój danej społeczności.
- Miejsce historyczne (*sitio histórico*) – Miejsce lub krajobraz naturalny, które stanowią miejsce ważnych wydarzeń i pamiątek przeszłości, związane są z tradycją i/lub z dorobkiem kulturowym lub naturalnym.
- Zespół archeologiczny (*zona arqueológica*) - Zbiór dóbr ruchomych i nieruchomych, których obecność jest skutkiem aktywności archeologicznej.

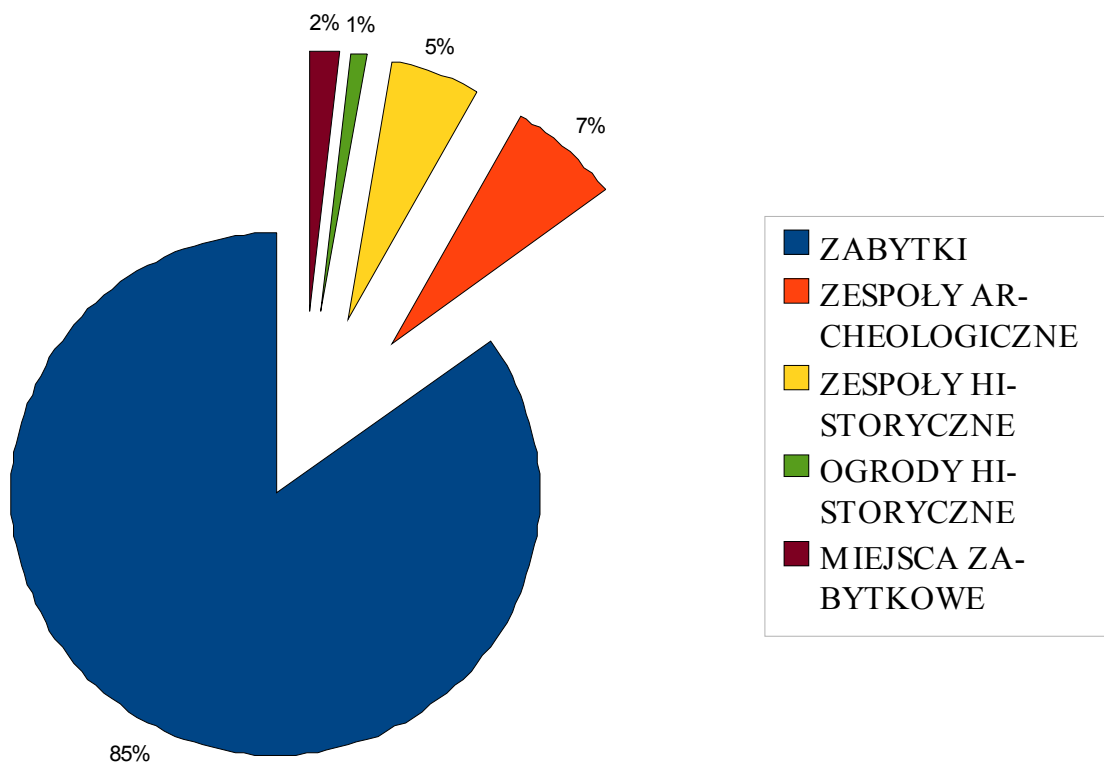
Ze wszystkich 2 903⁶ pozycji wyróżnionych w 2010 roku w Andaluzji jako te związane z hiszpańskim dziedzictwem kulturowym, największą rolę odgrywają zabytki, których jest aż 86% wszystkich dóbr nieruchomych. W dalszej kolejności swoją obecność wyraźnie zaznaczają zespoły archeologiczne (6,5%) i zespoły historyczne (po 5,5%). Najmniej jest w Andaluzji obiektów zaliczających się do kategorii ogrody historyczne i miejsca historyczne – po ok. 1% (ryc.1a). Powyższy rozkład jest wynikiem popularnym i charakterystycznym dla większości regionów kulturowych czego potwierdzeniem może być podobny wynik dla całego terytorium Hiszpanii (ryc.1b). Najczęściej spotkać można bowiem obiekty zakwalifikowane jako zabytki. To w tej grupie znajdują się pospolite obiekty mieszkalne, świeckie, sakralne czy obronne. Dużo rzadziej napotykamy w przestrzeni regionu turystycznego obiekty z pozostałych grup, które uchodzić mogą za dużo cenniejsze. Obecność zagospodarowanego historycznego ogrodu czy zespołu zabytkowe jest dowodem na zupełnie inną i zdecydowanie wyższą rangę obszaru niż obecność zwykłych, często zwyczajnie starych, zabudowań mieszkalnych bez specjalnie wyróżniających się cech.

⁵ Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español, www.mcu.es, dostęp: 04.04.2012.

⁶ Dane na podstawie statystyk Ministerstwa Edukacji, Kultury i Sportu, *Ministerio de Educación, Cultura y Deporte*, www.mcu.es/estadisticas, dostęp 04.04.2012.



Ryc.1a. Procentowy rozkład dóbr dziedzictwa kulturowego w Andaluzji.



Ryc.1b. Procentowy rozkład dóbr dziedzictwa kulturowego w Hiszpanii.

Z spośród każdej z pięciu grup nieruchomości dóbr kulturowych wybrać możemy najcenniejszych reprezentantów tworząc mapę Andaluzji jako regionu turystyki dziedzictwa kulturowego. Wszystkie z obiektów, które skatalogowano jako dobra materialne objęte są ochroną. Te z nich, których wartość wykracza poza lokalne czy regionalne znaczenie zauważone zostały przez organizacje międzynarodowe na czele z UNESCO. Wśród

najcenniejszych elementów dziedzictwa kulturowego znajdują się więc z pewnością także i te, które wpisane są na listę tej prestiżowej organizacji. Poniżej prezentujemy spis najcenniejszych obiektów ze wszystkich grup dziedzictwa kulturowego, które powinny, w pierwszej kolejności, zainteresować turystę nastawionego na tę formę eksploracji Andaluzji.

1. Katedra i arabski Alcazár w Sewilli (*zabytek*).
2. Park Marii Luizy w Sewilli (*ogród historyczny*).
3. Itálica – ruiny miasta rzymskiego w Santiponce (*zespół archeologiczny*).
4. Madinat al-Zahra – ruiny miasta kalifa Kordoby (*zespół archeologiczny*).
5. Meczet *La Mezquita* w Kordobie (*zabytek*).
6. Zespół miast Baeza i Úbeda w prowincji Jaén (*zespół historyczny*).
7. Zabytkowa dzielnica artystyczna miasta Guadix (*zespół historyczny*).
8. Twierdza Alhambra w Granadzie (*zabytek*).
9. Ogrody Generalife, letni pałac w twierdzy Alhambra (*ogród historyczny*).
10. Most kamienny w Rondzie (*zabytek*).
11. Port Świętej Marii w mieście Kadyks (*zespół historyczny*).
12. La Rábida – miejsce zaokrętowania Krzysztofa Kolumba na pierwszą wyprawę (*miejsce historyczne*).



Trasa dziedzictwa kulturowego w Andaluzji; opr. Przemysław Buryan; źródło mapy: www.map-of-spain.co.uk.

Andaluzja jako region kulturowej turystyki muzealnej.

Autorzy publikacji *Patrimonio cultural*, najobszerniejszej jaką znaleźć można o dziedzictwie kulturowym Hiszpanii na półkach bibliotek, uważają turystykę muzealną za jeden z najważniejszych filarów turystyki kulturowej [Crespi M., Planells M. 2003, s.19]. Pod pojęciem turystyki muzealnej w ich opinii uważać trzeba poza zwiedzaniem tradycyjnych muzeów także odwiedzanie stałych ekspozycji, kolekcji, muzeów na świeżym powietrzu i popularnych na półwyspie Iberyjskim centrów interpretacyjnych (*Centros de interpretación*). Profil ich działalności jest bowiem związany z tym jak definiuje muzea hiszpańskie prawo. Uważa ono je za wszelkie stałe instytucje, otwarte dla społeczności, zorientowane na dobro prowincji, które uzyskują, zdobywają, porządkują, konserwują, badają i pokazują,

zachowując element naukowy, dydaktyczny i estetyczny, całokształt wartościowych dla kultury dóbr ruchomych⁷. Podkreślić należy fakt, że przygotowywanie ekspozycji jest jednym z celów działalności muzeów, jak wskazuje dr Armin Mikos v. Rohrscheidt [Mikos v. Rohrscheidt A. 2008, s.62], mającym bez wątpienia największy wpływ na turystykę, ale jednocześnie nie jest najważniejszym, w przeciwieństwie do opinii Tadeusza Jędrysiaka [Jędrysiak T. 2009, s.40]. W teorii hiszpańskiej celem działalności muzeów jest prowadzenie archiwizacji i opieki nad zabytkami, a udostępnianie zbiorów i prowadzenie edukacji w swoim zakresie jest spełnieniem funkcji dydaktycznej mającej dodatkowo korzyści komercyjne. Nad dobrem wszystkich zbiorów przechowywanych w andaluzyjskich muzeach czuwa Departament Kultury lokalnego samorządu. Istotnym faktem jest to iż istnieje fundamentalny podział na placówki publiczne i prywatne, który jednak nie ma wpływu na konserwację zbiorów. Wyraźnie sprecyzowano w ustawie o muzeach (patrz *Capítulo II, Ley 2/1984*), że muzea prywatne, które potrzebują pomocy w zakresie konserwacji swoich zbiorów mogą udać się do Departamentu Kultury. Placówki publiczne otrzymują stałe finansowanie w wysokości 100% kosztów funkcjonowania pomniejszych często o przychody ze sprzedaży biletów. Muzea prywatne natomiast starać mogą się o subwencje, które wspierać mają ich funkcjonowanie nie przekraczając jednak 10% rocznego budżetu placówki. Muzea publiczne działają zgodnie z polityką wolnego dostępu do zbiorów. Osobami faworyzowanymi w tej kwestii są obywatele Hiszpanii, Unii Europejskiej i krajów hiszpańskojęzycznych Ameryki Łacińskiej. Wstęp dla turystów z wymienionych regionów jest często bezpłatny bądź wynosi symboliczną kwotę 1,5 euro. Wszystkie 168 znajdujące się na terenie Andaluzji placówki i kolekcje muzealne stanowią 11,5% zasobów całej Hiszpanii w tej dziedzinie⁸. Podzielić można je na kilka głównych kategorii muzealnych:

- Muzea ogólne (*museos generales*) – Placówki miejskie gromadzące zbiory z różnych dziedzin bez głównej, wiodącej tematyki. W tej kategorii zawierają się również muzea historyczne prezentujące całościowo dzieje miasta/regionu.
- Muzea archeologiczne (*museos arqueológicos*)
- Muzea sztuk pięknych (*museos de bellas artes*), łącznie z muzeami sztuki współczesnej
- Muzea etnograficzne (*museos etnográficos*), łącznie z placówkami na świeżym powietrzu (*museos al aire libre*)
- Muzea monograficzne (*museos monográficos*) - Placówki o określonej, ścisłej tematyce, łączące zbiory ze wszystkich powyższych dziedzin. Często poświęcone konkretnym osobom zlokalizowane w ich dawnych miejscach zamieszkania (*museos de casa*) lub konkretnym okresom historycznym.

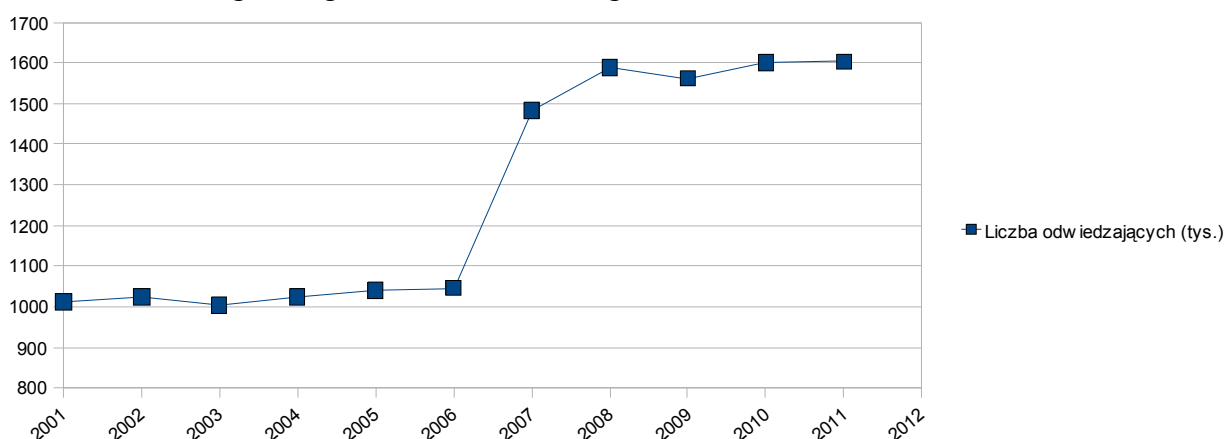
W kontekście badań nad turystyką muzealną problematyczne jest ustalenie liczby odwiedzających, którzy należą do grupy motywowanej placówkami muzealnymi, a nie są jedynie przypadkowymi gośćmi. Koniecznym byłoby przeprowadzenie kosztownych badań przy pomocy rzeszy ankietowanych, którzy próbowaliby ustalić ilu ze zwiedzających zbiorów andaluzyjskich muzeów wybrało się do regionu tylko i wyłącznie w tym celu. Problem ten jednak dotyczy wszystkich specyficznych form turystyki i to nie tylko turystyki kulturowej. Najczęściej z osobami motywowanymi zasobami placówek spotkamy się w muzeach o światowej sławie. Na terenie Andaluzji pretendować do tego miana może z pewnością Muzeum Picassa znajdujące się w jego rodzinnym mieście – Maladze. Aczkolwiek jego największe dzieła rozsiane są po świecie (*Guernica* w Muzeum Królowej Zofii w Madrycie,

⁷ Tłumaczenie własne na podstawie: *Artículo 1, Ley 2/1984 de 9 de enero, de Museos*: “A los efectos de la presente Ley, los museos son instituciones de carácter permanente, abiertas al público, orientadas al interés general de la Comunidad, que recogen, adquieren, ordenan, conservan, estudian y exhiben de forma científica, didáctica y estética conjuntos de bienes muebles de valor cultural (...)”;

⁸ Stan na rok 2008, podstawie: *Instituto Nacional de Estadística*, www.ine.es, dostęp 06.04.2012.

Kobieta z Gitarą w Kunstmuseum w Bazylei, *Kobiety przy źródle* i *Trzej Muzykanci* w Museum of Modern Art w Nowym Jorku, *Taniec* w Tate Gallery w Londynie itd.), to wartość biograficzna tego miejsca jest nie do podważenia.

Ogólna tendencja pokazuje, że zainteresowanie muzeami Andaluzji stale rośnie. Departament Kultury Andaluzji prowadzi szczegółowe dane na temat zainteresowania zbiorami. W najważniejszych publicznych placówkach regionu, w roku 2002 zanotowano niewiele ponad 1 mln zwiedzających. W roku 2011 było to już 1,6 mln osób⁹ (ryc.2). Liczby te nie oddają jednak w całości ruchu turystycznego. Wśród nich mamy sporą grupę odwiedzających, którzy są często mieszkańcami regionu. Potężną grupę stanowią tu także z pewnością grupy z lokalnych i regionalnych szkół. Jednodniowy ruch turystyczny jest bowiem cechą charakterystyczną, nie tylko andaluzyjski, placówek muzealnych¹⁰. Dzięki danym statystycznym możemy zapoznać się z ilością obcokrajowców i osób spoza Andaluzji które odwiedziły publiczne muzea regionu. Daje to pojęcie, chociaż jeszcze nie dotyczące turystyki kulturowej, jakie jest zainteresowanie turystów ofertą muzealną. I tak w roku 2011, 318,5 tys. zwiedzających pochodziło z pozostałych prowincji Hiszpanii, natomiast niespełna 513 tys. z pozostałych krajów. Spoza najbliższej jednostki administracyjnej muzeów przybyło 191 tys. mieszkańców Andaluzji. Jeżeli założymy, że przybyli oni na więcej niż 1 dzień otrzymamy w sumie ruch turystyczny w andaluzyjskich muzeach na poziomie 63% ogółu zwiedzających. Analizując dane statystyczne nie sposób nie zauważyć bardzo ważnej cechy muzeów w ogóle. Mianowicie jest to całoroczność. Z wyjątkiem muzeów na otwartym powietrzu, na zwiedzanie pozostałych nie mają wpływu warunki pogodowe, co w przypadku andaluzyjskich placówek powoduje, że ogólna liczba odwiedzających dosyć równomiernie rozkłada się w ciągu całego roku kalendarzowego.



Ryc.2. Wzrost ilości odwiedzających muzea Andaluzji w latach 2001-2011;




opracowanie własne; na podstawie: *Estadísticas de Museos Públicos de Andalucía*, Viceconsejería de Cultura, año 2011, str.13; źródło: <http://www.juntadeandalucia.es/cultura/web/estadistica>, dostęp 06.04.2012.

Mimo tego iż muzea odwiedziło w 2011 roku 1,6 mln osób to było wiele placówek, które przyjęły zaledwie kilka tysięcy zwiedzających. Ciężar ruchu turystycznego wzięły na swoje barki te najciekawsze placówki, które w pierwszej kolejności powinny być także celem turysty kulturowego podejmującego tę formę eksploracji Andaluzji.

- Museo de Picasso - Muzeum Picassa w Maladze (muzeum sztuk pięknych, monograficzne).
- Museo de Cádiz - Muzeum miasta Kadyks (muzeum ogólne).
- Museo/Conjunto Arqueológico „Itálica” de Santiponce – Muzeum/Zespół archeologiczny „Itálica” w Santiponce (muzeum archeologiczne na świeżym powietrzu).

⁹ *Estadísticas de Museos Públicos de Andalucía*, Viceconsejería de Cultura, año 2011, str.13; źródło: <http://www.juntadeandalucia.es/cultura/web/estadistica>, dostęp 06.04.2012.

¹⁰ Stanowi to charakterystyczną cechą muzeów wg. Mikos v. Rohrscheidt A., op.cit., str.62.

- Centro Andaluz de Arte Contemporáneo – Andaluzyjskie Centrum Sztuki Współczesnej w Sewilli (muzeum sztuk pięknych).
- Museo de Bellas Artes de Sevilla – Muzeum Sztuk Pięknych w Sewilli.
- Museo de Medinat al-Zahra – Muzeum/centrum interpretacji zespołu archeologicznego Medinat al-Zahra.
- Museo Vivo de al-Andalus, Torre de Calahorra de Córdoba – Muzeum multimedialne okresu al-Andalus w Kordobie (muzeum monograficzne) 
- Museo arqueológico de Úbeda. 
- Museo de Alhambra – muzeum twierdzy Alhambra w Granadzie (muzeum monograficzne) 
- Museo de Bellas Artes de Granada – Muzeum Sztuk Pięknych w Granadzie.



Trasa muzeów Andaluzji; opr. Przemysław Buryan; źródło mapy: www.map-of-spain.co.uk.

Andaluzja jako region turystyki eventowej.

Temperamentni Hiszpanie słyną z zamiłowania do świętowania. Na półwyspie Iberyjskim celebryje się uroczystości religijne, walki byków, festiwale flamenco czy ważne okresy w kalendarzu agrarnym. Wszystkie one wspólnie określane są mianem fiest. Choć dzisiaj stanowią bardzo popularną atrakcję turystyczną, to ich kreacja była odpowiedzią na zapotrzebowanie miejscowej ludności i dla niej przeznaczona. Używając nomenklatury turystyki kulturowej fiesty nazwać trzeba ogólnie eventami, a całą kategorię wzbogacić o wydarzenia, które mają mniej plebejski charakter. Według literatury hiszpańskiej najważniejsze kategorie zorganizowanych w przestrzeni miejskiej imprez mających dać impuls dla turystów kulturowych to:

- Fiesty tematyczne (*fiestas tematizadas*) – W Hiszpanii przede wszystkim popularne są fiesty religijne, *Los Reyes Magos* (Trzech Króli), *Semana Santa* (Wielki Tydzień) czy *Corpus Cristi* (Boże Ciało).
- Targi rzemieślnicze i gastronomiczne (*mercados artesanales y gastronómicos*) - inicjatywy odbywające się głównie w pobliżu zabytków z okresu średniowiecza, w trakcie których wystawcy prezentują rzemiosła, wytwory i kuchnie dawnych czasów.

- Festiwale muzyczne i teatralne (*festivales musicales y teatrales*)
- Rekonstrukcje historyczne (*recreaciones históricas*) – największym zainteresowaniem cieszą się te dotyczące wypędzenia Maurów z ziem Hiszpanii i przejęcia władzy przez Królów Katolickich.
- Cykliczne wystawy
- Wydarzenia sportowe

Te ostatnie w pierwszej kolejności postrzegane są jako atrakcje turystyczne. Wszystkie pozostałe ze wspomnianymi już fiestami na czele organizowane są dla mieszkańców regionu, a turyści uczestniczą w nich chętnie i licznie, ale niejako dodatkowo. Chęć ściągnięcia gości spoza regionu nie jest więc wyznacznikiem czy motorem ich organizacji. Jeżeli chodzi o wydarzenia sportowe natomiast to są one wyszczególnione przez Departament Turystyki, Handlu i Sportu Andaluzji jako eventy turystyczne, a ich przebieg jest konsekwentnie badany i opisany licznymi statystykami. Uznanie ich za eventy turystyki kulturowej nie jest błędem. Sport jest bowiem nieodłączną częścią życia większości obywateli, uprawiany aktywnie bądź biernie, a zgodnie z najobszerniejszą definicją kultury wszystko co dotyczy naszej codzienności nią jest¹¹. Teoria ta potwierdzenie uzyskuje również w rozważaniach, które przeprowadził J.Jafari umiejscawiając je w zbiorze 7 głównych grup eventów turystyki kulturowej [Buczowska K. 2008, s.93]. Na podstawie ilości widzów, zainteresowania mediami jak i zainwestowanych kosztów Departament Turystyki wyróżnia cztery główne eventy turystycznej Andaluzji¹²:

- Volvo Master Andalucía (październik) – Jedne z najbardziej prestiżowych zawodów golfowych odbywające się na terenie popularnego ośrodka Valderrama Golf Club w pobliżu miejscowości San Roque. W latach 2007-2008 ilość obserwatorów tego wydarzenia oscylowała w granicach 50 tys., z czego szacuje się, że ok. 70% było obcokrajowcami (najwięcej z Wielkiej Brytanii).
- Gran Premio de España de Motociclismo (Maj) – Mistrzostwa motocyklowe Grand Prix Hiszpanii przyciągają co roku potężne grono widzów. Odbywają się w miejscowości Jerez, w prowincji Kadyks. Ciekawym efektem przeprowadzonych w 2010 roku badań przyjezdnych jest fakt iż 16,5% z niespełna 230 tys. osób zadeklarowało powrót do Andaluzji w celach kulturowych. Event ten przyciąga więc sporą grupę osób uczestniczących w tej formie turystyki.
- Open Andalucía de Golf (marzec) – Golfowe Zawody Open w Andaluzji odbywają się od trzech lat w różnych miejscach na terenie prowincji. Chociaż do tej pory liczba osób uczestniczących w wydarzeniu nie była bardzo duża to tendencja pozwala optymistycznie patrzeć w przyszłość. Podczas pierwszej imprezy z tego cyklu zanotowano 2,7 tys. widzów. Dwa lata później już 17,6 tys. osób. Spośród obcokrajowców, podobnie jak w przypadku zawodów Volvo Master, Open Golf Andalucía cieszy się wśród Brytyjczyków.
- Bienal de Flamenco (wrzesień/październik) - Festiwal Flamenco odbywający się co dwa lata w Sewilli. Poza aspektem sportowym nawiązuje również do eventów muzycznych i teatralnych. Flamenco jest bez wątpienia tym elementem kultury południowej Hiszpanii który, obok korridy, przyciąga największą uwagę. Efektem tego jest coroczny udział sporej grupy obcokrajowców, głównie z Włoch, Francji i Stanów Zjednoczonych, który kształtuje się na poziomie 60% wszystkich uczestników wydarzenia.

Powyższe cztery eventy monitorowane są uważnie przez jednostki samorządowe Andaluzji dzięki ich komercyjnemu charakterowi. Wszystkie są eventami zamkniętymi, a

¹¹ „Kultura w dzisiejszej formie życia to nie tylko gra na pianinie czy czytanie *Don Quijota*, a także zbiór czynności tak przyziemnych jak zmywanie naczyń czy prowadzenie samochodu(...)”; tłumaczenie własne za: “ La cultura aplicada en a nuestra forma de vivir, no tiene sólo que ver con tocar el piano o leer el Quijote, sino que incluye actividades tan mundadas como lavar los platos o conducir el coche (...)” [Linton R., 1945, przekład: Crespi M. Planells M., op.cit., s. 10.

¹² Wszystkie dane statystyczne pochodzą z zasobów Departamentu Turystyki i Sportu; www.turismoydeportedeandalucia.com/estadisticas, dostęp: 07.04.2012.

więc wymagają dodatkowego zakupu biletu, co w konsekwencji jest dodatkowym zyskiem dla miast-gospodarzy. Kolejne, wyszczególnione przez nas eventy kulturowe będą tymi z grupy fiest, które organizowane są dla ludności lokalnej, a ich wpływy z turystyki są elementem dodatkowym. Problemem jest przez to brak badań, które jednoznacznie pokazałyby skalę zainteresowania nimi wśród turystów kulturowych. Do najważniejszych należą¹³:

- Carnival de Cádiz (luty) – karnawał w mieście Kadyks.
- Feria de Abril (kwiecień) – święto wiosny w Sewilli.
- Fiesta de la Vendimia (wrzesień) – Winobranie w mieście Jerez de la Frontera.
- Carreras de Caballo (sierpień) – Tradycyjne wyścigi konne na plaży w mieście Sanlúcar de Barrameda.
- Feria Medieval Zoco de la Encanta (kwiecień) – Festyn Średniowieczny na zamku w miejscowości Almodovár del Río.
- Semana Santa (wielki tydzień) – Misteria Pańskie na terenie wielu miast Andaluzji.



Najważniejsze eventy Andaluzji, opr. Przemysław Buryan; źródło mapy: www.map-of-spain.co.uk .

Andaluzja jako region turystyki kulturowej po szlakach

Pieczę nad tą formą turystyki kulturowej w Andaluzji sprawuje organizacja El Legado Andalusí mająca swoją siedzibę w Granadzie. Przygotowane przez nią szlaki stanowią część Szlaków Kulturowych Rady Europy co niewątpliwie jest sporą nobilitacją dla jej działalności. Wśród ośmiu propozycji tras wiele jest takich, które mają charakter silnie wirtualny. Nie mają więc realnego oznaczenie w terenie i brakuje im rzetelnej koordynacji. Do najważniejszych, najlepiej zorganizowanych i pierwszorzędnych dla nastawionych na szlaki tematyczne turystów kulturowych należą¹⁴:

- Szlak Kalifatu Kordowy (*Ruta del Califato*) - Licząca ok. 200km trasa łączy dwie

¹³ Wyszczególnienia eventów dokonano na podstawie: Buczkowska K., Majchrowicz E., *Fiesty hiszpańskie – jeszcze święta lokalne czy już tylko atrakcje dla turystów*, [w:] Turystyka kulturowa, nr 4/2010, www.turystykakulturowa.org, dostęp: 07.04.2012; oraz www.andalucia.org.

¹⁴ Szerzej na temat szlaków kulturowych Andaluzji w artykule: Buryan P., Mikos v. Rohrscheidt A., *Główne aspekty organizacji i koordynacji turystyki tematycznej na przykładzie „El Legado Andalusí”*, [w:] Turystyka kulturowa, nr 5/2010, www.turystykakulturowa.org.

najważniejsze stolice w historii hiszpańsko-muzułmańskiej, Kordobę – stolicę Kalifatu oraz Granadę – stolicę powstałego dużo później, za czasów rodu Nasrydów, królestwa Granady. Trasa obejmuje trzy historyczne regiony: *Córdoba, Cabra i Ilbira*. Tylko ten pierwszy pokrywa się z obecnymi, a zamiast dwóch pozostałych mamy dziś prowincje Granada i położona na północ od niej Jaén. Głównym celem trasy jest promocja miasta Kordoba jako stolicy nauki i kultury całej średniowiecznej Europy oraz wzbudzenie zainteresowania zamkami i miastami będącymi w historii miejscami różnego rodzaju działań militarnych.

- Szlak Dynastii Nasrydów (*Ruta de los Nazaríes*) – Trasa liczy ok. 240 km łącząc Granadę, stolicę królestwa dynastii Nasrydów z niewielkim miasteczkiem Las Navas de Tolosa. Tematem przewodnim są nie tyle dzieje ostatniej arabskiej dynastii w Europie, a przebieg postępującej rekonkwisty, którą konsekwentnie przeprowadzali katolicy królowie. Dodatkową atrakcją szlaku jest pobyt na terenie jednego z bardziej znanych w Hiszpanii regionów uprawy oliwek. Ciekawymi punktami na szlaku poza Granadą są miasteczka Baena i Ubeda będące wpisane na listę dziedzictwa UNESCO, miasto Jaen – stolica prowincji o tej samej nazwie z imponującą katedrą oraz liczne mniejsze miejscowości nad którymi górują średniowieczne zamki przypominające o rozpaczliwej obronie muzułmanów przed nieuchronną klęską.
- Szlak Washingtona Irvinga (*Ruta de Washington Irving*) - Ostatni z trzech głównych szlaków różni się znacznie od pozostałych. Przede wszystkim dotyczy wydarzeń, które miały miejsce dużo później, bo w XIX wieku oraz dlatego, że w odróżnieniu od wcześniejszych ma charakter biograficzny. Prezentuje historię dość długiego epizodu z biografii Washingtona Irvinga żyjącego na przełomie XVIII i XIX wieku. Był on historykiem, dyplomatą i pisarzem, a z zamiłowania podróżnikiem. Odbывał swoje długie podróże po Europie, których owocem były jego dzieła. Trasa, którą przemierzył - stanowiąca główną oś dzisiejszego szlaku - ma charakter symboliczny. Połączenie z Granady do Sewilli stanowiło w przeszłości jak i stanowi dzisiaj niezwykle ważny trakt. Tak jak kiedyś dynastie arabskie, a dzisiaj Andaluzjczycy, tak w XIX wieku trasę tę przemierzył Washington Irving opisując pokrótce odwiedzane miejsca i wyrażając swój zachwyt nad nimi. Podążając jego śladami pokonać trzeba ok 250 km malowniczej trasy na andaluzyjskiej prowincji.

Zakończenie

Wyszczególnione powyżej cztery formy są wg literatury hiszpańskiej najważniejszymi dla turystyki kulturowej. Z powodzeniem jednak Andaluzja może przyciągnąć zwolenników pozostałych jej odmian, które tutaj, z racji marginalnego znaczenia dla ruchu turystycznego, nie zostały wymienione. Dużą atrakcyjnością charakteryzują się większe zespoły miejskie, w szczególności stolice poszczególnych prowincji, tj. Sewilla, Kordoba czy Granada, które stanowiąc duże i wartościowe zespoły historyczne są same w sobie niezwykle cenne dla **miejskiej turystyki kulturowej**. Ogólny ich charakter, jak i charakter większości z miast historycznych nawiązuje do arabskiej historii półwyspu Iberyjskiego, kiedy to dynastie kalifów władały tymi ziemiami. Wyczuwa się tę orientálną atmosferę, która dzisiaj jest niewątpliwą atrakcją regionu i może być również atrakcją dla **turystyki sentymtalnej** wśród turystów z krajów arabskich. Poza wiodącymi jednostkami urbanistycznymi na uwagę zasługują te mniejsze, które tylko ze względu na mniejszą skalę i mniejsze znaczenie w administracji państwowej nie uzyskały tej rangi co wcześniej wymienione duże ośrodki. Zaliczają się do nich znajdujące się na liście UNESCO miasta Úbeda i Baeza oraz takie jak Guadix, Salobreña czy Tarifa. Można w nich również z powodzeniem uprawiać **turystykę militarną**. Większość z nich ma militarną infrastrukturę, a przejazdy pomiędzy nimi urozmaicić można miejscami interesujących działań wojennych jak chociażby potężna bitwa między oddziałami arabskimi a katolickimi pod Las Navas de Tolosa, czy już późniejsze ale

równie spektakularne starcie między francuzami i anglikami pod przyłaską Trafalgar. Zarówno pozostając w przestrzeni miejskiej jak i udając się na prowincję oddać można się **turystyce kulinarnej** poznając bogate smaki hiszpańskiej kuchni w czasie odwiedzania licznych lokali gastronomicznych (*restaurantes, comedores, tabernas, mesones*) oraz **enoturystyce** goszcząc w często spotykanych, tradycyjnych winnicach (*bodegas*), czy biorąc udział w imprezach tematycznych. Najważniejszymi z nich są winobrania (*Fiestas de la Vendimia*) w miastach Jerez de Frontera, La Vinuela czy Montilla.

Mieszkańcy Andaluzji są świadomi potężnego potencjału turystycznego jaki posiada ich region. Mają powody do dumy i radości, że ich ojczyzna ziemia zadbała o ich dobrobyt. W wielu innych miejscach koniec ery turystyki masowej równa się stagnacji i problemom gospodarczym. Przykładem z hiszpańskiego obszaru mogą być Baleary, których jedynym atutem są plaże i krajobrazy. Moda na wypoczynek na Majorce czy Ibizie już minęła, a wyspy pozostały z potężną ilością miejsc noclegowych trudnych obecnie do wypełnienia. Coraz częściej spotkać można się na nich z problemem bezrobocia. Kadry, które były tak bardzo potrzebne w latach 80. i 90. mają coraz mniej zajęcia, a ich zatrudnienie ma coraz bardziej sezonowy charakter. Andaluzja natomiast mając tak cenne zaplecze dziedzictwa kulturowego może spać spokojnie. W razie opustoszenia resortów nadmorskich turystyka kulturowa będzie się wciąż rozwijać na jej obszarze, a szereg możliwości jakie oferuje pod postacią eventów, nowych szlaków, czy ciekawych ekspozycji muzealnych zadba o stałą grupę kulturowych turystów.

Bibliografia

- Buczowska K., 2008, *Turystyka kulturowa*, wyd. AWF, Poznań.
- Buczowska K., Mikos v. Rohrscheidt A., 2009, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, wyd. AWF, Poznań.
- Buczowska K., Majchrowicz E., 2010, *Fiesty hiszpańskie – jeszcze święta lokalne czy już tylko atrakcje dla turystów*, Turystyka kulturowa, nr 4, ss. 17-37.
- Buitrago Esquina E.M., 1997, *Andalucía en el umbral del siglo XXI*, I Congreso de Ciencia Region de Andalucía, Universidad de Sevilla.
- Crespi M., Planells M., 2003, *Patrimonia cultural*, wyd. Sintesis, Madryt.
- Dubisz S. (red.), 2003, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa.
- Ilski R., Ratkowska P., *Turystyka prawnie chronionego dziedzictwa kulturowego*, [w:] Buczowska K., Mikos v. Rohrscheidt A., 2009, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, wyd. AWF, Poznań.
- Jakubek J.K., 2009, *Reforma administracji publicznej 1998 r. – z perspektywy minionej dekady*, Społeczeństwo i Polityka, nr 4.
- Jędrusiak T., 2009, *Turystyka muzealna*, Buczowska K., Mikos v. Rohrscheidt A. *Współczesne formy turystyki kulturowej*, wyd. AWF, Poznań.
- Mazurski K., 2009, *Region turystyczny jako pojęcie*, Folia Turistica, Regiony turystyczne, AWF Kraków, nr 21.
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy.*, wyd. GWSHM Milenium, Gniezno.
- Warszyńska J. (red.), 2001, *Geografia turystyczna świata, Część 1*, PWN, Warszawa.

Akty prawne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.
- Ley 2/1984 de 9 de enero, de Museos – ustawa o muzeach Hiszpanii.

Strony internetowe:

www.ine.es

www.juntadeandalucia.es

www.legadoandalusi.es

www.map-of-spain.co.uk

www.mcu.es

www.turismoydeportedeandalucia.com

www.turystykakulturowa.org

Andalucia in different types of cultural tourism.

Key words: Cultural tourism, cultural heritage, types of cultural tourism, Spain, Andalucia.

Abstract: The main aim of the article is to present the region of Anadalucia as a sorely popular tourism area of southern Spain. Reflections cover definitions of a region in its touristic and cultural contex however its characteristic contains not only geographic and administrative data of Andalucia but conditions of different types of tourism as well, particularly of cultural tourism. Especially the main kinds of cultural tourism, according to the spain literature are hereby presented such as tourism of cultural heritage, museums, events and cultural routes. Besides giving basic statistics of tourism movement the article is to provide valuable sightseeing information about fundamental scenic spots of Andalucia.